

MARIA KUZIN

Edukacyjny charakter losów ludzkich na podstawie metody biograficznej

The Educational Character of Human Life Based on the Biographical Method

ORCID: 0000-0002-8456-9397, magister, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Wydział Pedagogiki, Polska

Streszczenie

Od zarania dziejów ludzie odczuwali potrzebę spisywania swoich losów. Powstało wiele prac dotyczących zbiorowości ludzkiej, pojedynczych osób, określonej grupy ludzi. Ich celem było pozostawienie śladu, utrwalenie życia i działalności osób żyjących w określonym czasie i w określonej sytuacji społecznej, historycznej i kulturowej. Taki typ wspomnień nazywamy dokumentami zastanymi. Dla potrzeb badań oprócz dokumentów zastanych funkcjonuje druga kategoria, tzw. dokumenty celowo wytworzone. Analizowanie tych dokumentów jest techniką badawczą w pedagogice, a także metodą badań w socjologii, psychologii. Metoda ta, zwana biograficzną, jest badaniem jakościowym i wymaga od badającego umiejętności analitycznych, technicznych, interpretacyjnych, statystycznych i opisowych. W pedagogice przyjmuje się, że odmianą metody biograficznej jest monografia i analiza indywidualnych przypadków.

Słowa kluczowe: dokumenty zastane, wytworzone, metoda biograficzna, badanie jakościowe, monografia, analiza indywidualnych przypadków

Abstract

Since the dawn of time, people have felt the need to write down their fate. Many works were created regarding the human population, individuals, a specific group of people. Their goal was to leave a trace, consolidate the life and activity of people living in a given time and in a specific social, historical and cultural situation. This type of memories is called existing documents. For the needs of research, in addition to the existing documents, there is a second category, the so-called documents intentionally made. Analyzing such documents is a research technique in pedagogy, as well as a method of research in sociology and psychology. This method, called biographical, is a qualitative study and requires the researcher to have analytical, technical, interpretative, statistical and descriptive skills. In pedagogy, it is assumed that the variation of the biographical method is a monograph and an analysis of individual cases.

Keywords: pre-existing documents, created, biographical method, qualitative research, monograph, individual case analysis

Geneza – teoretyczne aspekty badań biograficznych w pedagogice

Tradycje metody biograficznej sięgają XIX w., chociaż częściej stosowana była dopiero w XX w., głównie przez humanistów, historyków, socjologów, pedagogów i psychologów. Za ojca koncepcji metody biograficznej uznaje się Diltheya, niemieckiego filozofa, metodologa, który uważał, że człowieka można zrozumieć przede wszystkim przez historię i kulturę, które stanowią fundament zaspokajania jego potrzeb duchowych. Przeciwwstawiał się tezie, że podstawą rozumienia człowieka i jego potrzeb są eksperymenty psychologiczne.

W naukach humanistycznych – jak chciał Dilthey – chodzi właśnie o rozumienie jednostki w kategoriach doświadczania (przeżywania i rozumienia) przez nią samą kultury społeczeństwa (funkcji symbolizujących kulturę) w kontekście historycznym (Dróżka, 1997, s. 58).

Za prekursora metody biograficznej w Polsce uznaje się Znanieckiego, który w dziele *Chłop polski w Europie i w Ameryce* stworzył teoretyczne podstawy badań biograficznych, analizując listy i biografie emigrantów polskich w latach 1918–1920. Znaniecki zatem odwoływał się w swojej koncepcji do tego samego rodzaju rozumienia ludzi i ich zachowań, na jaki zwrócił uwagę Dilthey (Dróżka, 1997, s. 59).

Uważał, że biografia jest głównym źródłem wiedzy, a więc osobiste doświadczenie i doświadczenia innych osób, które udostępniają dane biograficzne, dają podstawy poznania naukowego.

Metodę biograficzną wykorzystywali również inni humaniści, np. życiorysy i pamiętniki młodzieży wiejskiej w wieku 15–30 lat analizował Chałasiński w dziele *Młode pokolenie chłopów*. Warto jeszcze przytoczyć jedną postać, mianowicie Miller (1966), która również posługiwała się tą metodą, odwołując się głównie do analizy pamiętników, w których ukazała rolę rodziny, szkoły i grupy rówieśniczej w wychowaniu młodzieży wiejskiej.

Pedagog i socjolog Kowalski, profesor Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, badał drogi życiowe młodzieży akademickiej, opierając się głównie na wywiadach, a socjolog, profesor Szczepański opisywał różne oblicza życia społecznego w oparciu o listy, pamiętniki, życiorysy, wspomnienia i dzienniki, był również autorem studium *Metoda biograficzna*. Pasjonatem metody biograficznej był także uczeń Znanieckiego, Kamiński.

Założenia metody biograficznej

Teoretyczne wywody dotyczące metody autobiograficznej w pedagogice prowadzili: Pilch, Łobocki, Dróżka, Nowak i Gołębiowski. Biografia (gr. *bios* – życie i *gra'pho* – pisać) to inaczej życiorys, czyli opis życia jakieś osoby, analiza biegu życia, działalności.

Jak pisze Dróżka (1997, s. 60), „biografia jest zapisem doświadczenia, które jest doświadczeniem pokoleniowym, swoistym świadectwem swego czasu”.

I dalej: „Biografia jest źródłem wiedzy «autentycznej», bo wypływającej z codziennego doświadczenia osoby działającej. Badanie biograficzne to odsłanianie treści bezpośrednich doświadczeń oraz sposobów definiowania sytuacji społecznych przez działających... Działania zatem ludzi, ich zachowania muszą być badane z wewnętrznej perspektywy osób, których one dotyczą”.

W latach 30. pojawiające się nowe koncepcje w różnych naukach, np. behawioryzm w psychologii czy strukturalizm i funkcjonalizm w socjologii, próbowały zminimalizować rolę metody biograficznej i jej „subiektywizm” do konstruowania uogólnień teoretycznych, dążąc jednocześnie do naukowego obiektywizmu. W latach 80. ubiegłego wieku wraz ze wzrostem pierwiastka humanistycznego i zainteresowań rolą człowieka jako podmiotu i uczestnika życia społecznego zauważa się wśród badaczy wzrost zainteresowań metodą biograficzną jako nowym wzorcem badań społecznych.

Metoda biograficzna (*biographical method*) to analiza wszelkiego typu biografii zastanych i wywołanych, czyli sprawozdań przedstawiających jednostkowe interpretacje własnych doświadczeń indywidualnych oraz społecznych, np. listów, pamiętników, wywiadów narracyjnych, autobiografii, opowiadań o życiu (Sipińska, 2004, s. 156). Dróżka (1966) zalicza również do metody biograficznej: biografie, autobiografie, pamiętniki, historie życia, opowiadanie o życiu, dokumenty osobiste, listy, różne rodzaje wywiadów z wywiadem narracyjnym na czele, badanie cykli życia itp. Z rozmów, zapisków, listów i innych tekstów czerpiemy wiedzę na temat danej jednostki, tego, które społeczne zjawiska utrudniały bądź wzmacniały jej samorealizację i samourzeczywistnianie. Każda narracja wprowadza nas w konkretny wycinek zjawiska społecznego i funkcję jednostki na tle tych zjawisk. W metodzie biograficznej stosuje się założenie, że zachowanie ludzi powinno być analizowane z perspektywy osób badanych. Uważa się, że niektóre obszary rzeczywistości można poznać jedynie poprzez ukazanie ich osobistego wymiaru (Sarafan, 2016, s. 3).

Metoda biograficzna zaliczana jest do badań jakościowych i jest stosowana w socjologii, psychologii, pedagogice, historii wychowania, a także dyscyplinach naukowych, takich jak: lingwistyka, semiotyka czy filozofia, które zajmują się analizowaniem tekstów. Można spotkać jeszcze inne nazwy tej metody, mianowicie: metoda badań biograficznych, metoda dokumentów autobiograficznych lub biograficznych czy metoda dokumentów osobistych lub ludzkich. Jako ważny element metody biograficznej wskazuje się na opowiadanie i narracyjność, które stanowią *proprium*, czyli niepowtarzalność badań. Historie życia, autobiografie, narracje i inne dokumenty pozwalają na uchwycenie biegu życia człowieka stanowiącego pewien fragment rzeczywistości społecznej, uchwycenie związku poznania działania autora. Analiza różnego typu narracji może odegrać dużą rolę w procesie naukowego rozpoznania podstaw teoretycznych, zarówno dla społecznego, jak i pedagogicznego działania, pod warunkiem, że pedagog

będzie się starał tekst (narrację) zrozumieć i dokona próby wy tłumaczenia jego odczytania także innym zainteresowanym, aby możliwie adekwatnie i wszechstronnie pomóc podopiecznym (Szymaniak, 2013, s. 368).

Łobocki (2007, s. 293) uważa, że metoda biograficzna jest w istocie nade wszystko pewnym konglomeratem różnych innych metod badawczych, łącznie z ich technikami obejmującymi zwłaszcza analizę dokumentów, obserwację, metodę sondażu i metodę dialogową. Według tego autora przypomina ona raczej typ badań pedagogicznych niż metodę badawczą.

Łobocki podjął próbę uporządkowania terminologii związanej z metodą biograficzną w pedagogice. Przyjął, że odmianą metody biograficznej jest metoda monograficzna i metoda indywidualnych przypadków (nazywana również *studium indywidualnych przypadków*, *analizą przypadku*, *studium przypadku* lub *metodą kliniczną*).

W obu tych odmianach stosuje się: analizę dokumentów, obserwację, metodę dialogową, jakościowy opis zgromadzonego materiału oraz uwzględnienie w analizie szerokiego kontekstu społeczno-kulturowego podejmowanego problemu. W analizowaniu biografii bierze się pod uwagę tę właściwość, że napisane życiorysy lub autobiografie przekazują wiedzę o czasach, w których żyli autorzy wspomnień, o ich systemie wartości i mają one dużą wartość poznawczą. Uważa się, że postrzegana rzeczywistość jest prezentacją jej fragmentu, ale często suma wielu takich wspomnień daje pełny obraz rzeczywistości.

Analizowane autobiografie budzą wśród niektórych badaczy kontrowersje. Wskazuje się więc na subiektywizm autora lub przemilczanie niektórych faktów, zbyt eseistyczny charakter oraz to, że autobiografia jest pozbawiona wartości naukowej jako źródła wiedzy. Dlatego stosując w badaniach tę metodę, należy stwarzać takie warunki, aby materiały były obiektywne. Służą temu takie postępowania badacza, jak identyfikacja, jawność, dalszy kontakt badacza z osobą badaną, czasami konieczność zweryfikowania treści za pomocą innych metod badawczych. Można wykorzystać ankietę, testy psychologiczne, kwestionariusz, wywiad czy też test osiągnięć szkolnych, aby zweryfikować dane uzyskane w metodzie biograficznej. Uważa się, że do wyciągania wniosków potrzeba analizować wiele przypadków. Posługiwanie się metodą biograficzną wymaga również od badacza znajomości zagadnień związanych z samą metodą biograficzną i badanym zagadnieniem. Badacz zobligowany jest także do wykonania wielu czynności analitycznych, statystycznych, opisowych, technicznych i interpretacyjnych, aby ocenić jej wartość poznawczą.

Odmiany badań biograficznych

Metoda monograficzna jest według Pilcha (Pilch, Bauman, 1998, s. 46) metodą, której podmiotem są instytucje wychowawcze w rozumieniu placówki lub instytucjonalne formy działalności wychowawczej, prowadzącą do gruntow-

nego rozpoznania struktury instytucji, zasad i efektywności działań wychowawczych oraz opracowania koncepcji, ulepszeń i prognoz rozwojowych. W pedagogice dotyczy szczególnie opisu funkcjonowania placówki edukacyjnej, opieki, wychowania i kształcenia. Wykorzystując ją, należy dokonać rozpoznania terenu badań, umiejętnie wykorzystywać różne źródła informacji, posiadać umiejętność nawiązywania kontaktu i krytycznego podejścia do wyników badań.

Studium indywidualnych przypadków jest sposobem badań polegającym na analizie jednostkowych losów ludzkich uwikłanych w określone sytuacje wychowawcze lub na analizie konkretnych zjawisk natury wychowawczej poprzez pryzmat jednostkowych biografii ludzkich i z nastawieniem na opracowanie diagnozy przypadku lub zjawiska w celu podjęcia działań terapeutycznych (Łobocki, 2007, s. 306). Ważne w tym wypadku jest korzystanie z wielu źródeł informacji, np. w przypadku ucznia należy zebrać relacje pisemne, ustne, dokumentację szkolną, wyniki badań psychologicznych, lekarskich, pamiętniki, oceny, wypracowania, wyniki obserwacji zachowania na lekcji, na przerwie, przeprowadzane rozmowy i wywiady. Metoda ta dotyczy analizy postaw i zachowań, prowadzona jest na przestrzeni dłuższego czasu.

Praktyka badań biograficznych – podsumowanie

Do zbiorów polskiego pamiętnikarstwa należy zaliczyć takie pozycje, jak: *Pamiętniki nauczycieli w 75-lecie ZNP*, które zostały wydane w 1980 r. pod red. Chałasińskiego. Zamysłem zespołu redakcyjnego było zaprezentowanie pracy nauczycieli – drogi do zawodu nauczyciela-wychowawcy oraz blaski i cienie społecznej służby polskich pedagogów w okresie przedwojennym i powojennym. W 2016 r. wydano *Zapisani w pamięci nauczyciele zaboru austriackiego w literaturze pamiętnikarskiej* autorstwa Grabowskiej-Pieńkosz, w której to publikacji przekazy pamiętnikarskie poświęcone oświacie galicyjskiej spisane zostały przez osoby aktywne na gruncie polityki, oświaty, kultury, sztuki. Wśród nich byli lekarze, duchowni, aktorzy, dziennikarze, malarze, profesorowie matematyki, przyrody, nauczyciele pracujący w szkolnictwie elementarnym i wyższym, prawnicy, historycy, farmaceuci, galicyjscy politycy.

Inną pozycją o charakterze biograficznym jest książka Dróźki *Młode pokolenie nauczycieli*, w której autorka postanowiła wskazać cechy indywidualnego stylu pedagogicznego młodych nauczycieli i czynniki, które ten styl tworzyły (badania zostały przeprowadzone wśród nauczycieli w wieku do 35. roku życia). Taka przyjęta cezura badań pozwoliła autorce uchwycić interesujące ją elementy biografii nauczycielskich, których początki pracy zawodowej przypadały na schyłek lat 70. i początek lat 80., oraz tych, którzy podejmowali pracę nauczycielską w latach 1989–1993. Na uwagę zasługuje również inna pozycja tejże autorki, mianowicie *Nauczycielskie przesłanie – w trosce o przyszłość i wartości oraz cele życiowe i zawodowe nauczycieli. Pokolenia z lat: 1989/1990 i 2014/2015*, której

celem było ukazanie przemian w postawie zawodowej i społeczno-kulturowej nauczycieli w zależności od wieku i próba znalezienia wskazówek dla przyszłych nauczycieli na miarę wyzwań, jakie niesła przyszłość, oraz dokonanie analizy wyników badań dotyczących wartości, dążeń zawodowych i życiowych nauczycieli (badania te zostały przeprowadzone na przełomie lat 1989 i 1990 oraz lat 2014 i 2015). Inna pozycja ukazująca wartość metody biograficznej to książka *Piórem i sercem. Pamiętniki nauczycieli* pod red. Kuzin i Walata (2017), która pokazuje zmagania nauczycieli w nowej rzeczywistości po 1989 r. i próbę sprostania wymogom reform oświatowych.

Wspomniane wyżej pozycje opierają się na metodzie biograficznej, są podstawą do analiz naukowych dotyczących działalności i pracy zawodowej nauczycieli na różnych etapach umacniania się demokratycznego państwa polskiego oraz wcielania reform oświatowych.

Literatura

- Dróżka, W. (1997). *Młode pokolenie nauczycieli*. Kielce: Wyd. WSP im. J. Kochanowskiego.
- Dróżka, W. (2016). *Wybór, opracowanie, posłowie. Nauczycielskie przesłanie – w trosce o przyszłość. Pamiętniki starszego pokolenia nauczycieli*. Kielce: Wyd. UJK.
- Dróżka, W. (2017). *Wartości oraz cele życiowe i zawodowe nauczycieli. Pokolenia z lat: 1989/1990; 2014/2015*. Kielce: Wyd. UJK.
- Grabowska-Pieńkosz, D. (2016). *Zapisani w pamięci nauczyciele zaboru austriackiego w literaturze pamiętnikarskiej*. Toruń: Wyd. UMK.
- Łobocki, M. (2007). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Impuls.
- Miller, R. (1966). *Proces wychowania i jego wyniki*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych.
- Pilch, T., Bauman, T. (1998). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Żak.
- Saran, J. (2016). Biografia jako metoda badań pedagogicznych. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 3.
- Szymaniak, J. (2013). Metoda biograficzna w pedagogice. *Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość*, 10, 365–381.